

SULUKULE VE ÇİNGENELERİ*

Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU
Şükriye Pınar YAVUZTÜRK

Öz

İstanbul'un eğlence hayatında önemli bir yer tutan bu çingeneler kendilerini diğer çingenelerden ayrı bir kategoriye oturtmuşlardır. Özellikle saz çalmada, dans etmede, şarkı söylemede kısacası çengilik alanında saldıkları ün dolayısıyla bu ayrımın kendiliğinden belirlediği görülmektedir. Keza kendileri de bu farkı betimlemek amacıyla çingene isminden ziyade "Roman" olarak kendilerini tanımlamışlardır.

Önceleri sur dışında ikâmet eden bu çingeneler 1826 yılından itibaren sur içine girmeye başlamış, Topkapı ile Edirnekapı arasına yerleşenler Sulukule Çingeneleri olarak tanınmışlardır. Yaşam tarzları, giyim kuşamları, şiveleriyle toplum içinde kendilerini hemen belli eden bu insanlar viraneye benzeyen yapılarda yaşamaktaydılar. Sulukule'de, Osmanlı tebaasından normal insanların yapmayacağı meslekleri icra edenler bulunsa da bu meslekler çengicilik kadar yoğun değildi. Bir zamanların rağbet gören eğlence anlayışı çengiciliğe, dolayısıyla Sulukule'ye gösterilen ilginin azalması 1850 yılından takiben başlayan ve 20. yüzyıl başlarından itibaren kendini iyice hissettiren batılı eğlence tarzlarının Beyoğlu gibi semtlerde revaç bulmasıyla başlamıştır. Yakın dönemde çingenelerin evlerini eğlence mekânı olarak müşterilerine açmaları da 1990'lı yılların başında son bulmuştur. Ancak dönemin Emniyet Müdürü tarafından evlerinin kapatılması bu mesleğe son vermemiş, bunların yer altına çekilmesine hatta çingenelerin fuşşa yönelmesine neden olmuştur. Günümüzde ise bu mahalle "Sulukule Dönüşüm Projesi" adı altında kaldırılmayı beklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çingene, Sulukule, Fatih, İstanbul

---

* Bu makale içerisinde yayınlanmak üzere verilmiş olan bu fotoğraflar ilk defa yayınlanacaktır. Negatifleri cam ve pozitif halde arşivimizde yer almaktadır.

Sulukule Gypsies Term and the sociological reasons of their immigration

Abstract

As a conclusion, we can say about Sulukule gypsies that these gypsies who have an important place on Istanbul's entertainment life put themselves into a different category from other gypsies. It is clearly seen that the differentiations appear automatically because of their reputation in singing, especially playing saz; briefly orchestra organization. Likewise, to describe the differentiation they have described themselves as 'Roman' instead of being called gypsy.

The gypsies who previously stayed out of the city wall have started moving into the city since 1826, and the ones who settled between Edirnekapı and Topkapı have been known as Sulukule Gypsies. These people who conceal themselves by their lifestyles, accents and clothing were living in buildings in ruin. Even though there were ones doing jobs which normal Ottoman citizens wouldn't do in Sulukule, these jobs weren't intense as much as doing orchestra job. The loss of interest to orchestra-dancing girls and to Sulukule that was popular once upon a time started in 1850 and the early times of 20th century as western entertainment styles were in demand in restricts such as Beyoğlu. That gypsies opened their houses to costumers for entertainment later on ended at the very beginning of 1990's. That present police chief of that time closed their houses not only put an end to this job but lead these work move underground, even lead the gypsies to incline towards prostitution. Today, this quarter is looking for to be removed by Sulukule Transformation Project.

Key Words: Gypsy, Sulukule, Fatih, İstanbul

Çingene İsmi ve Çingenelerin Göçüne Sebep Olan Sosyolojik Nedenler

Tarih sahnesine ilk çıkış yeri olarak kabul edilen Hint coğrafyasından ayrıldıklarından beri çeşitli milletlerle karşılaşmalarına karşın Hindistan'daki ataları ile benzerlik gösteren ender topluluklardan birisidir çingeneler.

Hint kökenli bu topluluklara¹ gittikleri yerlerde, geldikleri yere izafeten çeşitli isimler verilmiş, Türkiye'de ise çingene veya kıpti² olarak

---

¹ Andreas Tietze, Tarihi Ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, I, (2002), 519.

² Yunanca bir kelime olan aigyptos'tan gelmiştir. Aigyptos da eski Mısır'ın başkenti olan hikaptah kelimesinin bir türevidir. Günümüzde "kıpti" kelimesi Hristiyan Mısırlılar'ı tarif

adlandırılmışlardır. Türkçeye has bir kelime olan “çingene” yahut “çingâne” kelimesi bu topluluklara yaptıkları işe nazaran verilmiştir. Kelime “Çeng” ya da “çengi” ile “gan” kelimelerinin terkiibinden oluşturulmuştur. “Çeng”, dik tutularak çalınan ve arp’a benzeyen bir tür müzik aleti olup çengi, bu sazı çalan veya oyun oynayan kızlara denilmektedir. “Gan” ise kelimenin sonuna gelerek eklendiği kelimeyi çoğul yapmakta kullanılan Farsça bir ektir. Bu iki kelimenin birleştirilmesinden meydana gelen çengi-gan/çengi-gane; çengilik, çengicilik ya da çengiler anlamına gelmektedir. Dansöz kız ve kadınlar bu isimle adlandırılırken erkek oyuncu ve dansörlere de köçek ismi verilmekteydi³. Ayrıca çingene kelimesinin halk dilinde oyun, eğlence, çalgı, dans gibi anlamları taşıdığı da bilinmektedir⁴.

Çingene isminin yanı sıra bu topluluklar için kullanılan bir diğer niteleyici isim “Kıptî”dir. Osmanlı’nın yönetimde diğer etnik unsurlardan ayrı tuttuğu⁵ göçebe, yarı göçebe yahut yerleşik olarak, imparatorluk sınırları dâhilinde yaşayan bu halka Mısır’dan geldiği kabulünden yola çıkılarak Kıptî ismi verilmiştir⁶.

Osmanlı’da Kıptî ismi verilen çingenelerin, kökenleri üzerine tartışmalar sona ermiş değildir. Kaynaklara göre bu topluluk Hindistan’da bulunan “zott”

---

etmekle beraber Eski Mısır dilini de (Kıptice) belirler. Osmanlı dönemi içerisinde “Kıptî” kelimesi Çingeneleri ifade etmede de kullanılmıştır.

³ Sadi Yaver Ataman, *Türk İstanbul*, İstanbul 1997, 269; Reşat Ekrem Koçu her ne kadar erkek dansözlere çengi denildiğini kaydetse de küçük yaştaki erkek dansözlere köçek, çingene kızlarına çengi ismi verilmekteydi. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, İstanbul 2003, 39.

⁴ Ali Rafet Özkan, *Türkiye Çingeneleri*, Ankara 2000, 8; Ali Rafet Özkan, Türkiye ve Avrupa’nın pek çok yerinde Kıptî olarak adlandırılan bu toplulukların geldikleri yeri yani Mısır’ı göstermemektedir. Özkan’a göre, bu ismi taşımalarının sebebi çingenelerin Küçük Mısır olarak bilinen Mathoni isimli bir tepede konaklamaları ve buradan dünyaya yayılmalarıdır. Reşat Ekrem Koçu, *a.g.e.*, 39; Çingene kelimesi için Hüseyin Namık Orkun farklı bir açıklama getirmektedir. Orkun’a göre çingene dilinde “çingar” gürültü patırtı demektir. Bu kelime bizim argomuzda da vardır. Bkz. Hüseyin Namık Orkun, “Çingenelere Dair”, *Resimli Tarih Mecmuası*, III/33, (1952), 1735.

⁵ Çingenelerin de gayrimüslimler gibi cizye vergisi ödemelerine rağmen bu topluluğun vergileri aynı fon adı altında toplanmamış, Maden Mukatası Kalemi dâhilinde alınmıştır. Bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, İstanbul 2000, 172-302.

⁶ Kıptî kelimesi Mısır’da yaşayan Hristiyan halkın genel ismi olduğu gibi, göç yolu Mısır’dan geçen çingeneler için de kullanılmıştır. Klasik dönem yazarlarından biri olan Sudi’nin, Hafız Şerhinde, İran’da bulunan Luli isimli çingene bir kavimden kıptî olarak bahsetmesi, çingenelerin Mısır üzerinden göç ettiklerinin kabulünü göstermektedir. Bkz. Sudi-i Bosnavi, Şerh-i Divan-ı Hafız, Topkapı Sarayı koğuşlar kısmı, yazma nüsha, vr. no: 15a/13,16; 44a/6,7., istinsah tarihi: 1599; (isim yok)“Kıptîler”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXV., (2002), 424-426.

isimli kavimlere dayanmaktadır. Esasen çingeneler ve kökenleri hakkında yapılan filolojik araştırmalar, bunların Hindistan'dan İran'a gönderildikleri ve buradan batıya doğru hareket ettikleri yönündedir. Ancak araştırmalardaki bulgular henüz netlik kazanmamıştır⁷. Yazılı kültürleri bulunmayan dolayısıyla doğrudan verilere ulaşılamayan çingenelerin tarihi hakkında dil karşılaştırmaları ile antropolojik ve etnolojik çalışmalarla desteklenen araştırmalar yapılmış ve bu araştırmalar neticesinde çingenelerin Hindistan kökenli oldukları kanaatine varılmıştır.

Farklı medeniyetlerin hakimiyeti altına giren ve pek tabii olarak bağlı buldukları medeniyetten etkilenen çingeneler, saf Hint özelliklerini kaybetmişlerse de yüzyıllar sonra bile dünyanın çeşitli bölgelerinde hala belli başlı özelliklerini korumakta, bu sayede diğer milletlerden kolaylıkla ayrılmaktadırlar⁸.

Tüm halklarda göç vak'aları merkezi idarenin emri doğrultusunda gerçekleşebileceği gibi, bölgedeki özel maddi-manevi baskılar da bu tutumda etkili olabilmektedir. Konumuzu teşkil eden çingenelerin Hindistan'dan göçleri hakkında da çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Bunlardan biri "İran kralı Behram Gur'un, tebasını eğlendirmek amacıyla Hint padişahından ud çalmada usta, erkek ve kadın çalgıcılardan oluşan yaklaşık 12 bin Lûri⁹ gönderme isteği" hakkında olup diğeri

---

⁷ Angus Fraser, *Avrupa Halkları Çingeneler*, İstanbul 2005, 39.

⁸ Ali Rafet Özkan, *a.g.e.*, 12.

⁹ Çingene Mitolojisinde, kavim için Lûri ve Luli isimlerinin ikisinin de kullanıldığını görülmektedir. Bkz., Hermann Berger, *Çingene Mitolojisi*, Ankara 2000, 6.; Sûdi ise Şerh-i Divan-ı Hafız isimli eserinde de İran'da bulunan çingene bir kavimden lûli olarak bahsetmektedir.

lûlî : "Lûlî 'Acemün karaçı (çingene) kısmı ki Şîrâz'la İsfahân beyninde konar göçer." 44a/6,7.

Lûlîyân : "Lûlîyân lûlînin cem'idür 'Acemde bir tâ'ifedür kara gözlü ve kara kaşlı siyâh çerde olurlar ve cemî'si sâzende ve gûyende olurlar, birisiyle biz üç yıl mikdârı ihtilât eyledük.

Tokat şehrinde te'ehhül eylemiş idi. Sarfî tahallüs ider şâ'ir idi. Lûlû vâv-ı asliyye ile kırçı gözlü ve cem'i lûlîyân gelür diyen bilmezmiş." 15a/13-16.

Sudi-i Bosnavi, *a.g.e.*, vr. no: 15a/13,16; 44a/6,7., istinsah tarihi: 1599.

Ersu Pekin çingenelerle ilgili makalesinde Luri isminin çeşitli anlamlarını şu şekilde sıralamaktadır: Mütercim Âsım'ın Burhân-ı Katı çevirisinde lurinin cüzzam hastalığına verilen ad olduğu, ayrıca utanmaz, hayasız anlamını taşıdığı, üçüncü olarak Kavî de denilen bir oymak ve ulusun adı olduğu belirtilir. Kapılarda, köşebaşlarında, kayıklarda ilahiler okuyarak dilenen kimselere de denirmiş. Burhân-ı Katı'nın verdiği son anlam şaşırtıcıdır: Zarif, latif, nazik. Fehreng-i Ziya'da anı anlamlar verilirken şiirde luli ve luri şeklinde kullanılır diye özellikle belirtilmiş. Genellikle erkekleri eşkiyalık, kadınları köçekçilikle meşgul imiş. İran'da çingenelere luli denilir; iffetsiz, şen, tatlı, çalgıcı, hafif meşrep kadın anlamındadır. Bkz. Ersu Pekin, "Müzik Bir Çingene Sanatıydı; Ama...", Metin And'a Armağan, İstanbul 2007, 378.

“Kuzey Hindistan’da yaşayan Luri isimli dansçı ve oyuncuların oluşan bu kavmin Miladi 415-500 yılları arasında Akhunlar’ın baskısından kaçarak İran’a sığındıkları” şeklindedir. Genel kanaat ise 5. ve 11. yüzyıllar arasında farklı zamanlardaki göçlerin Hindistan’dan İran’a ve buradan batı ve güney olmak üzere iki güzergâhta gerçekleştiği üzerinde yoğunlaşmaktadır¹⁰.

Tarihsel kaynaklardan halk hikayeleri, destanlar ve mitlerin subjektiviteleri yüksek olmasına rağmen, bunlar dikkatle okunması gereken son derece önemli verilerdir. Yazılı tarihleri olmayan çingenelerin kendi aralarında söylenegelen hikayelerine kulak verildiğinde ‘toplumdan dışlanmaları ve devamlı göç etmelerini atalarının işlemiş olduğu bir suça’ atfettikleri görülür. Bu suç yani aile içi bir cinsel ilişki sebebiyle, kavim lideri ve taraftarları bu topluluğu “*Sonsuza dek yeryüzünde dolaşıp dursunlar, geceledikleri bir yerde ikinci kez konaklamasınlar, su içtikleri bir kaynaktan bir ikinci kez içmesinler, bir yıl içinde aynı nehirden iki defa geçmesinler*”¹¹ diyerek korkunç bir biçimde lanetlemiştir.

Çingenelerle ilgili bir diğer mitoloji ise yine farklı bir lanetlenme hikayesine dayanır. Bu defaki lanetin sebebi, Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesinde kullanılan çivilerin çingeneler tarafından imal edilmesidir. Bu eylemden dolayı Tanrı, yazıyı bütün insanlara bahşederken bir tek çingene halkından esirgemiştir¹². Sözü edilen mit, çingenelerin yazılı bir kültür oluşturamadıklarına cevap teşkil eder gibi görünse de bu doyurucu bir açıklama değildir. Bunu çingenelerin hayat felsefesindeki tarihsizlik anlayışlarında aramak gerekir. Melih Duygulu’nun ifadesine göre çingene yalnızca gününü, anını düşündüğü, geçmişe bakarak kendini tanımlamadığı, geçmişten gelecek için çıkarımlar yapma ihtiyacını hissetmediğinden çingene için dünün ve yarının anlamı yoktur¹³, dolayısıyla anı

---

¹⁰ Ali Rafet Özkan, *a.g.e.*, 13; Andreas Tietze, *a.g.e.*, I, 519.

¹¹ Hermann Berger, *a.g.e.*, 39.

¹² Hermann Berger, *a.g.e.*, 14.

¹³ Melih Duygulu, *Türkiye’de Çingene Müziği, Batı Gurubu Romanlarında Müzik Kültürü*, İstanbul 2006, 16.
Aleksandr Puşkin, Çingenelerin yaşam tarzlarını şiirlerinden birisinde şu şekilde dile getirmektedir:
“Bağırıtı, çağırıtı, bilindik çingene şarkıları,
Homurtusu ayının, zincirlerinin
İç daraltan şarkısı
Göz alıcı urbaların alacası
Çıplaklığı çocukların ve yaşlıların
Ürmeleri köpeklerin, ulumaları,
Tulum sesleri, arabaların gıcirtısı,
Sefil, yabancı, her şey başına buyruk

yaşayan çingenenin tarih bilincine sahip olmak ve tarihi kalıntı bırakmak gibi bir meselesi de olmamıştır.

Sapkın bir mezhep olarak tanımlanan Atsingonos¹⁴ inancına sahip Çingenelerin Hindistan coğrafyasından çıkarak Anadolu'ya gelişleri Türklerin de Orta Asya'dan gelmesi ile eş zamanlı gibi görünmektedir. Orkun'un deyimiyle "buçuk bir kavim" olan bu göçebe toplulukların Bizans sınırlarına girmeleri 9. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Bizans'ta Miladi 803 yılında meydana gelen bir ayaklanmanın bastırılması için Bizans İmparatoru Nikephoros I Grenik'e yardım eden bir gurup çingene Bizans topraklarında serbestçe dolaşma izni almışlardır¹⁵. Çingeneler imparatorluğun çeşitli yerlerine dağılmış bir kısmı boğaz yoluyla Bizans'ın Avrupa yakasına geçerek Konstantinopolis'e kadar ilerlemiştir. Bizanslı bir tarihçi ise "Mısırlı çingene akrobatların" Miladi 1322 tarihinde Mısır yolu ile Konstantinopolis'e geldiklerine dikkat çekmektedir¹⁶. Ancak 15. yüzyılda çingenelerin Anadolu ve Rumeli'de yerleştikleri yerler hakkında –en azından şimdilik- bir kanıt bulunmaması bu toplulukların Kostantiniyye'ye ne zaman yerleştirildikleri sorusunu karanlıkta bırakmaktadır.

Osmanlı Döneminde Çingeneler

Osmanlı Devleti'nde farklı bir statüde değerlendirilen çingeneler klasik Osmanlı toplum tabakalarını formüle eden "millet sistemi" içinde yer almamışlardır. Müslüman olduklarını söylemelerine rağmen edeben farklı davranmaları ve fesada bulaşmış olmaları onların bir millet vasfı içinde değerlendirilmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla ne müslüman ne de gayrimüslimlerle aynı konumda görülmeyen bu toplulukların diğer milletlerle bir arada oturmalarının önüne geçebilmek için ayrı iskân edilmeleri sağlanmıştır.

İlk kez 1520 yılında Rumeli'de çingeneler için ayrı bir sancak teşkil edilmiş, Osmanlı İmparatorluğu idari teşkilatlanmasında farklı bir konuma oturtulmuştur. 16. yüzyılda toprakların genişlemesi Kanuni döneminde yeni bir idari yapılanmayı

Her şey kıvıl kıvıl, canlı öylesine,
Öylesine yabancı dingin rahatsızlığımıza,
Öylesine yabancı ve anlamsız
Köle şarkıları gibi tek düze yaşantımıza.”

Bkz. Aleksandr Puşkin, *Çingeneler*, Ankara 1990, 16.

¹⁴ Oral Onur, Astigani isminin dokunulmayanlar kelimesinden kaynaklandığını söylemektedir. Bkz. Oral Onur, "Çingeneler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, XXIII/137, (1995), 273.

¹⁵ Donald Kenrick, *Çingeneler, Ganj'dan Thames'e*, İstanbul 2006, 47-49.

¹⁶ Ali Rafet Özkan, *a.g.e.*, 15, 16.

gerekli kılmış Rumeli’de gerçekleştirilen taksimat neticesinde 26 sancak oluşturulmuştur. Bu 26 birim arasında yer alan Çingene Sancağı’nın hukuki, mali ve askeri işlerini düzenlemek amacıyla Kırkkilise (Kırklareli) merkez tayin edilmiştir. Ayrıca Eski Hisar-ı Sağra, Hayrabolu, Malkara, Döğenci-Eli, İncügez, Gümülcine, Yanbolu, Pınarhisar, Pravadi, Dimetoka, Ferecik, Keşan, İpsala ve Çorlu mıntıkları ile İstanbul ve Rumeli Eyaleti’nde oturan diğer çingeneler de bu sancağa bağlanmışlardır¹⁷.

Vergi toplama sisteminde de devlet her millete kendilerini temsil eden bir memur gönderirken çingeneler için Mîr-i Kıptiyân isimli özel bir memur görevlendirmiştir. Bu memur çingenelerin cizye ve ispenç vergilerini toplamanın yanı sıra devletle olan münasebetlerinde de aracı olurdu. Bir diğer ismi Çingene Beyi olan, genellikle sipahi ve silahtarlar arasından seçilen¹⁸ bu memur; Müslüman ve gayrimüslim diğer Osmanlı reayasından farklı olarak çingenelerden hane başına 22 akçe vergi alırdı. Ayrıca mücerred olarak tanımlanan evli olmayan erkek çingeneler de aynı vergi miktarını vermekle mükellefti. Arûsiye, cürüm, cinayet akçesi gibi tekâlif-i örfiye adı altında alınan vergilerde ise farklı bir tariflendirme söz konusu değildi¹⁹.

Evliya Çelebi’ye göre Fatih Sultan Mehmed’in Gümülcine ve Mentеше Sancağı’ndan getirerek İstanbul’a yerleştirdiği çingenelere Osmanlı yönetimi öteden beri Edirnekapı’da yer göstermiştir. 18. yüzyıl ortalarından itibaren ise şehrin iç kısımlarına sokulan çingeneler Fatih Camii yanlarındaki Saraçhane Çarşısı’nda çalışmak üzere büyük Karaman ve Dülger-zâde Mahalleleri’ndeki odalara yerleşmişlerdir. Ancak halkın rahatsız olması ve dile getirilen şikayetler üzerine çingenelerin yeniden eski yerlerine yani şehrin kenarına çıkarılması kararlaştırılmıştır. Zamanla Yenibahçe, Sulukule, Ayvansaray, Üsküdar, Kasımpaşa Semtleri’nde iskân edilen; Fatih Sultan Mehmed’in, İstanbul Kadısı Mahmud Efendi ve Şehir Zaimi Mahmud vasıtasıyla saydırdığı çingenelerin hane

---

¹⁷ İsmail Haşim Altınöz, “Osmanlı Toplumunda Çingeneler”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, XXIII/137, (1995), 283. Yerleşim birimlerine bakıldığında nazar-ı dikkatimizi celb eden bir husus adı geçen yerlerin aynı zamanda yahudi yerleşim bölgeleri olduğudur. Bu bölgeler günümüzde de yaklaşık olarak çingenelerin yaşam alanlarını oluşturmaktadır. Yer yer asimile ve geleneksel bir çok özelliklerini yitirmiş olmalarına rağmen bölgesel mevcudiyetleri etkindir. Dini inanç ağırlık kazanmış bölgelerde ise yer yer tarihsel hakimiyetin bir mirası olarak Müslüman ve Hıristiyan inanç ve ritüelleri bu topluluklarda şeklen devam etmektedir.

¹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, “Çingene Beyi”, *Osmanlı Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, I., (1993), 374.

¹⁹ İsmail Haşim Altınöz, a.g.m., 283.

sayısı 31 olarak tespit edilmiştir. Hicri 1229/Miladi 1813-1814 yılının Muharrem ayında gerçekleştirilen nüfus sayımında 483 çingene, Hicri 1253/Miladi 1837-1838 sayımında ise 536 kıptı kaydı düşülmüştür²⁰. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki çingene nüfusu da Paspatis'e göre 140 haneyi bulmaktaydı²¹.

Edeben diğer milletlerden rahatlıkla ayırt edildiğini söylediğimiz çingeneler giyim tarzları ile de kedilerini ilk bakışta ele vermekteydiler. Görünüm itibariyle pejmürde bir hal sergileyen çingenelere rastlar rastlamaz hepsinin tanınacağını söyleyen Sermet Muhtar Alus aşağıdaki izlenimlerini şöyle ekliyor²²;

“Sima, kıyafet, sesin tonu, eda, tavırlar aynıydı. Başta gelişigüzel yanlara sarkmış, kirden alaca bulaca delik deşik bir başörtüsü; arınma taranma görmediğinden zifiri kara kâküller, perçemler alaz taraz, arkada iki örgü saç, güneşten yanık tunç renginde yüz; eller kaşlar simsiyah, gözler fıldır fıldır, dişler inci. Sırtta kanarya sarısı, kavunî pembe, havaî mavi, filizî basmadan gömlek altında bol şalvar, ayakları çıplak.

Erkeklerin de şekil ve şemali, kılığı birbirinin neredeyse aynıydı. Kafalarında ibiği püskülsüz, kalıplanmamaktan buruşuk, soluk, kenarı yağlı fes. Surat şişe yakın. Çiçek bozuğundan bıyıklar, traş kel, kül, yine bembeyaz taş gibi sağlam 32 diş. Tahta bezinden farksız mintan giyerler, göğüsten kasıklara kadar kulaçlar boyunca yün kuşak sararlar. Belden aşağısında giyile giyile muşambaya dönmüş pantolon veya potur, yalın ayak gezerlerdi”.

İstanbul'da özellikle serbest gezen ve alışveriş eden Kıptî kadınları dikkati çekmekteydi. Semt ve mahalleleri ayrı olan Kıptîler İstanbul'da Yeni Bahçe semtine bağlı olan Sulukule'nin dışında Balat civarında bulunan Ayvansaray, Üsküdar'da Selamsız ve Fener'de Lonca²³ taraflarında yerleştirilmişlerdi. İstanbul'daki Kıptîlerin dini tercihleri Müslümanlıktı. Kıptî kadınların giydikleri elbiseler hemen hemen bir örnek olup renkleri ekseriya kırmızıydı veya kırmızıya yakın olan bir mintan giyerlerdi. Ağı uzun ve ayaklara kadar inen sarı bir şalvarın altında çorap ile yine sarı bir pabuç olurdu. Sırtlarına ise mavi renkle cübbe tarzında bir “gurde” giyerlerdi. Saçlarına taktıkları başörtü gelişigüzel bağlandığından toplanmayan saçları da görünürdü²⁴.

²⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: D. 9524, No: E. 750.

²¹ Tayyip Gökbilgin, “Çingeneler”, *İslam Ansiklopedisi*, IV., (1988), 425.

²² Sermet Muhtar Alus, “Eski İstanbul'da Çingeneler”, *Tarih ve Toplum*, XXIII./137, (1995), 20.

²³ Yazar Lonca mahallesini Fener Semti'nde gösterse de bu mahalle Ayvansaray Semti'nde yer almaktadır.

²⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*, İstanbul 2002, 329, 330.

Çingenerler, iskân bakımından yerli halk ile karışmamalarına rağmen sosyal hayatta çok dışlanmış değillerdi. Hatta resmî törenlerde, seferlerde çingenelere de yer verilmesi imparatorluğun bir parçası olduğu kabulünün göstergesiydi.

Genellikle benzer meslekler çerçevesinde geçindikleri görülen çingenerler Avrupa'nın pek çok yerinde olduğu gibi Osmanlı'da da Hindistan'daki ata meslekleri olan oyunculuk ve dansçılık ile paralel işlerde çalışmışlardır. 1582 yılında Sultan III. Murad'ın torunu için düzenlediği dillere destan sünnet düğününü resmeden minyatürlerde, dans ve oyunculukla geçindikleri açıkça görülmektedir²⁵. Bunun yanı sıra süpürgeci, baca temizleyicisi ve demircilik meslekleri ile geçimlerini sağlayanlar olduğu gibi seferlere katılan çingenerler de orduda silah tamircisi veya müzisyen olarak bulunurdu²⁶. Stratejik öneme sahip bu görevde yani silah ve cephane yapımında uzmanlaşmaları devletin bu konuda çingenelere duyduğu güveni göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Her ne kadar Müslüman olduklarını söyleseler de yaşadıkları bölgenin kültür ve sosyal yapısıyla bütünleşemeyen²⁷ çingenerler için yöre müziği konusunda aynı durum söz konusu değildir. Oturdıkları bölge halkının benimsediği müzik türünü kısa sürede algılayarak içselleştirir, şarkıyı üsluplarına göre yeniden yorumlama kabiliyetine sahiptirler. Kendi tarzlarında, müziğe canlılık katarak söyledikleri şarkı, kaydırma seslerden ve daha hızlı melodilerden oluşan bir dinleti haline gelir. Ancak tıpkı hayat felsefelerinde olduğu gibi müzikte de belli kurallar koymadıkları için müzikte iyi olmaları onların bu sanata vâkıf oldukları anlamına gelmez²⁸.

Dışarıya kapalı bir topluluk olan çingenerler -Evliliklerinde dıştan evlenmeye hemen hiç rastlanmaz²⁹- kendi aralarında da daima bir rekabet içindedirler. Her

---

²⁵ 18 Eylül 1720 tarihli farklı bir sünnet düğününde ise 15 gün süren bu şenliklerde ikinci gün çingenerler tulumbacılarla gösterilerini sergilerlerdi. Bkz. Ergun Hiçyılmaz, *Çengiler, Köçekler, Dönmeler, Lez'olar...*, İstanbul 1991, 23.

²⁶ Angus Fraser, *a.g.e.*, 157.

²⁷ Balkan coğrafyasında bir gurup yerleşik çingenerler Bektâşi dergâhlarına intisap etmişler. Bu zaman içinde hem kendi hayat tarzlarında hem de tekke yaşayış ve ritüellerinde değişikliklere sebep olmuştur.

Bugün Bulgaristan'da Karaorman bölgesi ve çevre yerleşimlerinde gözlemleyebileceğimiz bu örneklerin yoğun bir gücü en son İstanbul'a 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorla göç ettirilen Türklerle beraber gönderilmiştir. Günümüzde Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa ilçe sınırlarında ikâmet eden bu topluluklar yerleşik hayata geçmiş, tabiri caizse Bektâşi meşrep gözükken Türkçe'den başka bir dil bilmeyen insanlardır.

²⁸ Melih Duygulu, "Türkiye Çingenerlerinde Müzik", *Tarih ve Toplum*, 137., (1995), 38

²⁹ Melih Duygulu, *a.g.e.*, 31.

çingene gurubu kendisini diğerlerinden üstün görme eğilimindedir. Özellikle müzikle ilgilenenlerde bu durum kendisini daha belirgin gösterir. Müziği geçim kaynağı edinen çingeneler, göçebe ve farklı mesleklerle uğraşan çingeneleri küçümsedikleri gibi farklı bir statüde olduklarını kanıtlamak için kendilerini Roman veya Romaî olarak tanımlarlar. Böylelikle bir tür asalet ünvanı aldıklarına inanarak diğerlerini “Çerge Çingenesi”, “Şopar”, “Harmanlık Çingenesi”, Kara Mangolar” gibi isimlerle hor görürler³⁰.

Osmanlı’da çengicilik ile dansözlük yalnızca çingenelerin mesleği olarak bilinirdi. Müzikte her ne kadar gayr-i nizami bir tutum sergilense de çengiler ve piyasa dansörleri belli bir eğitimden geçirilmekteydi. Kadınlardan oluşan kumpanyaya “kol” ismi verilirdi. Çengi kolları erkek köçeklerin de olduğu gibi Osmanlı esnaf teşkilatına bağlıydı. Bir çengi kolu; kolbaşı, muavin ve 12 oyuncudan meydana gelmekteydi³¹. Ayrıca sırça adı verilen 4 kişilik saz heyeti de keman, nakkare³² ve tef çalardı. Heyetten sorumlu kolbaşının evinde yani “meşkhane”de çengi işi öğrenmek isteyenlere dans ve müzik öğretilirdi³³. Öz çalgıcı ve şarkıcı çingene kızları şalvar, yeldirme, entari; erkekleri ise diğerleri gibi potur giyemez ceket, pantolon giyerdi³⁴. Bunları yetiştiren ustalarına “kolbaşı” ismi verilirdi. Ayrıca kolbaşının bir de “yaşmak” isimli muavini olurdu. Bu muavin başına yaşmak³⁵, ayaklarına sarı çizme giyer, eline de bir yelpaze alırdı³⁶. Kolbaşı eğiteceği çengileri seçer uzun bir eğitime tabi tutardı. Düğün sahipleri tek tek çengilere değil kuvvetine göre çengisi bulunan kolbaşına başvurur onunla pazarlık ederdi³⁷. Günlerce süren düğünlerin iki haftaya kadar uzadığı olur bu müddet zarfında kolbaşı ile çengileri düğün evinde kalırlardı. Rivayete göre; pervasız kadınlardan müteşekkil kolbaşları gittikleri yerlerde ahlaksız muhabbetler kurarak eğlenmekten de geri durmazlardı. Tüm bunlara rağmen dans eden ve şarkı söyleyen

³⁰ Melih Duygulu, “Türkiye Çingenelerinde Müzik”, *Tarih ve Toplum*, 137., (1995), 38.

³¹ Sermet Muhtar Alus bir çengi kolunda iki veya daha fazla çengi olduğundan bahsetmektedir. Bkz. Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Yazıları*, İstanbul 1994, 174.

³² Küçük davul, trampete benzeyen bu çalgıya “kudum” da denmektedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, “Nakkare”, *a.g.s.*, II, (1993), 649.

³³ Reşat Ekrem Koçu, *a.g.e.*, 40-42.

³⁴ Osmanl Cemal Kaygılı, *Çingeneler*, İstanbul 1972, 6.

³⁵ Yaşmak; İslam kadınlarının sokakta ferace giydikleri zaman yüzlerine tutturdıkları ince beyaz tülbentten örtüdür. İki parça olan yaşmağın bir parçası yukarıdan diğer parçası aşağıdan gelerek gözlerinin önünde bir aralık bırakır. Kapalı ve açık olarak iki çeşidi bulunan yaşmakların açık olanı ince tülbentten diğeri de kalın tülbentten yapılmıştır. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, 240.

³⁶ Reşat Ekrem Koçu, *a.g.e.*, 39, 40.

³⁷ Çengi sayısı 3, 5 veya 8 kişilik olurdu.

her çingenenin bu işi profesyonelce yaptığı söylemek doğru olmaz. Çingene müziğinin ön plana çıktığı yerler genellikle batı bölgelerinde olup İstanbul'da da belli başlı semtlerde icra edirdi³⁸. Çingene müziğinin en canlı olduğu bu semtler arasında Sulukule de bulunmaktaydı.

Refik Ahmed Sevengil çengilerin giydikleri elbiseleri şöyle tasvir etmektedir³⁹:

“Çengiler özel odalarda soyunup dökündükten sonra oyun giysisiyle genel eğlence odasına geçerlerdi. Oyun giysisi de oldukça göz alıcı idi. Genç ve güzel çengiler pırıl pırıl uzun saçlarını arkalarına salıverir, beyaz göğüslerini yarı yarıya açar, üstlerine tül gömlek, pullu kadifeden yelek, tennûre biçimi sırma saçaklı canfes eteklik, ayaklarına yumuşak oyun terliği giyerlerdi. Tül gömlek beyaz tenlerini saydam bir örtü arkasından çekici gösterir, pullu yelek ölçülü vücutların esneklik ve sınırlarını belirtir, göğüslerini meydana çıkarırdı. İnce ölçülere uygun bellerini sırma kemer takmak suretiyle süslerlerdi. Tennûre biçimi beli dar, etekleri oldukça geniş eteklik, çengi kadınlar salınıp dökündükçe açılır, ince yapılı ve ölçülü ayaklarını meydana çıkarırdı. Çengi kadınlar ikide bir özellikle ayaklarını kaldırır, nazlı bir edâ ile salına salına yürürlerdi.”

Eserlerini çalıp okuyan çingeneler cümbüş, kanun, klarnet, darbuka, çömlek, bango, zil gibi enstrümanlar da kullanmaktaydı. Anadolu çingenelerinin aksine “kaba zurna” denilen büyük boy zurnayı tercih ederlerdi. Davul-zurna takımları çift davul, çift zurna olmak üzere 4 kişiden oluşurdu. Zurnalardan biri tempo tutarken diğeri esas melodiyi çalardı. Yukarıda adı geçen sazlardan birkaçı bir araya geldiğinde ortaya çıkan takıma “ince saz” veya “ince saz takımı” ismi verilirdi⁴⁰.

Müziyenlikten başka çingenelerin geçindiği Ramazan davulculuğu doğal olarak ancak yılın belli dönemlerinde yapılmaktaydı. Ramazan davulcuları çoğunlukla iki kişiden oluşan bir ekip halinde çalışırdı. Biri boynuna ufak boy bir davul asar, diğeri eline cam bir fener alır davul⁴¹ eşliğinde mani okuyarak mahalleleri dolaşırlardı⁴². Seyyar satıcı olanlar ise evlerinde maşa, ızgara, ateş küreği, tahta küp kabağı, ufak yemek tablası, et tahtası, çamaşır kurutmaya yarayan

³⁸ Diğer semtler Balat, Ayvansaray, Selamsız, Kasımpaşa ve Gaziosmanpaşa'daki Sarıgöl'dür. Melih Duygulu, *a.g.e.*, 38.

³⁹ Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul 1985, 88-89.

⁴⁰ Melih Duygulu, “Türkiye Çingenelerinde Müzik”, *Tarih ve Toplum*, (1995), 38, 39.

⁴¹ Evliya Çelebi davulcu çingenelerin Balat Şah Mahallesi'nde oturduklarını kaydetmektedir. Bkz. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyehatnâmesi: İstanbul*, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul 2004, 521.

⁴² Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, 258.

çamaşır kafesi, seyyar küçük merdiven gibi eşyalar üretirler, bunları mahalleler arasında dolaşarak ve bu ürünlerin isimlerini bağırarak pazarlardı. Kıptî kadınlar da çalışır genellikle fal bakar, topladıkları çiçekleri mahallelerde satardı⁴³. Kimi Kıptî kadınları evlerine gelenlerden fal açma bahanesi ile iğfal edebildiği kadınları fuhuş yolunda sermaye olarak kullanır, bir kısmı da gençliklerinde dolaştıkları mahallelerde tanıdıkları kadınlar aracılığı ile kadın hamamlarında akşamları yer süpürür, müşterilerin ayakkabılarını silerek kaldırır ve giderken de kendilerine verirdi. Yine hamamlarda dışarıdan istenen şeyleri aldıkları gibi hamam ustası olanlara da rastlanırdı. Çengilik ve rakkaseliği ise genellikle eli yüzü düzgün, sesi güzel olanlar yapardı⁴⁴.

Zaman zaman çıkarılan fermanlar çingeneler arasında geçimlerini kanunsuz işlerden sağlayan kadınların varlığını göstermektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1530 yılında yayımladığı ferman Konstantinopolis ve ülkenin diğer şehirlerindeki (Edirne, Sofya, Filibe) çingene kadınlara hitab ediyordu. Sultan II. Mustafa da benzer bir düzenleme ile çingene kadınlarını bu ahlak dışı yaşamdan uzaklaştırmak istemiştir. Tarihçi Muhammed Giray'ın gözlemi ise "Müslüman kadınların giyimi ve davranışları ile ilgili katı düşüncelere hiçbir şekilde uymayan çingene kadınlarının fahişelik, erkeklerinin de kadın tacirliği" yaptığı yolundaydı⁴⁵. Ancak bu sözlerin tüm imparatorlukta mi, Avrupa kıtasındaki çingeneleri mi yoksa Konstantinopolis'tekileri mi ifade ettiği açık değildir. Şüphesiz günümüze doğru daha net bilgilere ulaşabilmekteyiz. 19. yüzyılda bu anlamdaki bir düzenleme ise Karagümrük'te hicri 1303/miladi 1886'da bir meyhane⁴⁶ ve hicri 1308/miladi 1891'de fuhuşhaneler ile bir meykedenin kapatılması ile ilgilidir⁴⁷.

Farklı toplumlarla iç içe yaşayan çingenelerin genetik özelliklerini büyük ölçüde muhafaza etmelerindeki en büyük etken dışarıdan evlilikleri onaylamamaları ve evlilik konusunda oldukça katı tutumlar sergilemeleridir. Osmanlılardaki Müslüman çingenelerin evlenme adetleri incelendiğinde diğer Müslümanlardan farklı olmadıkları görülür. Çingenelerde de çeyiz dizilir, hamama

---

⁴³ Nikole Martinez'e göre, Küçük uğraşlar genellikle namusluca dilenmeye yaramıştır. Bu dilenme turlarında çocukların bakımını üstlenen kadınların giydiği paçavralar kendilerini acındırmaya yarar. Bkz. Nikole Martinez, *Çingeneler*, İstanbul 1994, 105.

⁴⁴ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, 330, 331.

⁴⁵ Angus Fraser, *a.g.e.*, 156.

⁴⁶ BOA., İ.DH. (İrade Dahiliye), nr. 964/76233.

⁴⁷ BOA. İDH., nr. 1202/94110.

gidilir, düğün ve gerdek törenleri yapılırdı⁴⁸. Günlerce süren düğün eğlencelerine sık rastlamak mümkündür⁴⁹. Aile içi ilişkilerinde ise anaerkil bir yapıya sahip olmalarına karşın, içinde buldukları ataerkil toplumlar nedeniyle, anaerkil yasalarını olduğunca dışarıya karşı gizlemeye çalışmışlardır.⁵⁰

Çingene mahallelerinin diğer mahallelere karıştırılmaması, bir nevi izolasyonu bu toplulukların dışarıya karşı dayanışma içinde oldukları anlamına gelmemektedir. Özellikle kadınlar arasında cereyan eden kavgalar dillere destandır. Çeşitli sebeplerden meydana gelen tartışmalar, kavgalar gösteriş ve böbürlenmeyle sonuçlanırdı. Hatta halk arasında bu çekişmeler seyirlik bir hal aldığından çingene kadınlara kavga çıkartmaları için para, çıkan sürtüşmeleri, kavgaları alevlendirmek için bahşış verildiği de olurdu⁵¹.

Yalnız kavgalarda değil günlük konuşma tarzlarında da çingenelerin kendilerini hemen belli ettiğini Ahmet Mithad Efendi'den şu şekilde öğrenmekteyiz: “Çingene güzeli ne kadar şayan-ı prestij olsa da yılışınca, yahud edesiz sözler söyleyince veya bir şey dilenmek için arsızlaşınca o güzellik zâil olur ve çingenelik meydana çıkar. Aslında sesi ne kadar latif ve tesirli de olsa, şarkı okurken ağzını yayar, sadâ da çingene sadâsı olur⁵²”.

Eğlenceyi seven çingenelerin sık uğradıkları yerlerden birisi de Ethem Baba Türbesi'ydi. Burası dilekleri yerine gelen çingeneler tarafından ikinci kez ziyaret edilirdi. Dileği kabul olan çingene kadınları (yalnız kadınlar tarafından yapılırdı) karşılık olarak türbenin önünde göbek atarak oynardı⁵³.

Çingeneler de yerleşik ve göçebe olarak ikiye ayrılmaktaydı. İstanbul'da Edirnekapı ve Topkapı arasındaki sur dibinde “Sulukule” isimli bölgedeki çingeneler yerleşik olanlardı⁵⁴ ve burada yoğun bir nüfus oluşturmaktaydı⁵⁵.

---

⁴⁸ Ayrıntılı çingene düğün ve çeyiz sergisi için bkz. Osman Ergin, “Çingene Çeyiz Gösterisi”, *Türk Folkloru Araştırmaları*, V/118, (1959), 1903-1905; Girizan Tunara, “Balat'ta Paşa Hamamında Çingene Düğünü”, *Türk Folklor Araştırmaları*, VI./143, (1961), 2441-2442; Emir kustirika'nın “Ak Kedi Kara Kedi”, “Çingeneler Zamanı” adlı filmlerinde de görüleceği üzere Balkan Coğrafyası'nda nahıl olmak üzere, önemli günler ve bayramlarda bayrak gezdirme geleneği başta olmak üzere bir çok Türk-İslam adeti çingeneler arasında avami bir şekilde de olsa yaşatılmaktadır.

⁴⁹ Melih Duygulu, “Çingeneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II., (1992), 514.

⁵⁰ Hermann Berger, *a.g.e.*, 40.

⁵¹ Melih Duygulu, “Çingeneler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II., (1992), 514.

⁵² Reşat Ekrem Koçu, “Çingene, Çingeneler”, *İstanbul Ansiklopedisi*, VII., (1975), 3989.

⁵³ Melih Duygulu, *a.g.e.*, 31.

⁵⁴ Sermet Muhtar Alus, “Eski İstanbul'da Çingeneler”, *Tarih ve Toplum*, 137., (1995), 30-31.

⁵⁵ Jak Deleon, *Balat ve Çevresi (İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri)*, İstanbul 1997, 141.

Sulukule isminin kaynağını bir Sulukuleli şöyle tarif ediyor. “Eskiden aşağıda bir mağara vardı. Surların dibinde... O mağaradan su kaynardı. Mağaranın üzerinde de bir kule bulunuyordu. Su kaynayan kuleden esinlenerek buraya sulukule denilmiştir”⁵⁶.

Bugünkü Anlamda Sulukule'nin Oluşumu

Yukarıda da belirtildiği üzere tarihi kayıtların yetersizliği, çingenelerin Konstantiniyye'ye yerleştirildikleri zaman dilimini karanlıkta bırakmaktadır. Evliya Çelebi'nin aktarımına göre; İstanbul çingeneleri Fatih Sultan Mehmed tarafından Gümülcine ve Mentеше Sancakları'ndan getirilmiş ve bunlara Edirnekapı'da yer gösterilmiştir. Sur dışına yerleştirilen çingeneler 18. yüzyılda şehrin iç kısımlarına doğru sokulmuş Fatih Camii yanlarındaki büyük Karaman ve Dülger-zâde Mahalleleri'ndeki odalara yerleşmişlerdir. Bunun sebebi ise; Saraçhane esnafının bazı işlerini yapmaları, kalaycılık ve diğer benzer mesleklerini burada icra etmeleriydi. Ancak yoğun bir nüfusu ifade etmeseler de çingenelerin buradaki varlıkları halkı rahatsız etmiş, şikayetler üzerine eski yerlerine, şehrin kenarına çıkarılmışlardır⁵⁷.

Asıl sur çevresine ve iç noktalara yerleşim; 1826 Vaka-i Hayriye sonrasında gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere 1826'dan önce İstanbul sur içinin beşte ikisi Yeniçerilerin kontrolü ve yetkisindeydi. Aksaray'dan itibaren Topkapı ve Edirnekapı'nın da dahil olduğu alan tamamen Yeniçeriler tarafından kontrol edilmekteydi. Yeniçerilerin; ikâmet ettikleri ve talim alanı olarak denetim altında bulundukları kara surlarını, Yenibahçe çevresi ve bostanlarını terk etmesiyle sözü edilen yerlerin boş ve sahipsiz kalması üzerine sur dışında ikâmet eden çingeneler peyder pey sur içine taşınmaya başlamışlardır. Özellikle Kule-i Zemin denilen sur kulelerinin kullanım ve ikametgâha açık yerlerinin Yeniçerilerce terk edilmesi çingenelerin İstanbul sur içerisinde ilk kalıcı meskenlerini kurmaya başlamalarına imkan sağlamıştır. Bugün Sulukule olarak tanımladığımız Yenibahçe'nin üst tarafları (sur tarafı ve bugünkü Topkapı Semtine doğruki yamaçlar) ve Likos (Bayrampaşa) deresi çevresi 1826 Vaka-i Hayriye sonrası Suriçi'nde ilk çingene yerleşimleri yerleri olup bu dönemden itibaren çingeneler Yenibahçe, Sulukule, Ayvansaray Semtleri'nde kalıcı iskânı elde edeceklerdir.

⁵⁶ Nazım Alpman, *Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler*, İstanbul 1992, 14.

⁵⁷ İstanbul'un yoğun çingene yerleşimleri; sur dışı bölgeleri olan: Çırpıcı Çayırı, Davutpaşa Kışlası çevresi, bugünkü Bayrampaşa, Eski Edirne yolu çevresi, Rami Kışlası çevresi, Sarıyer Büyükdere'ydi.

Çingeneler üzerine bir etüt çalışması gerçekleştirmiş olan Aleksandros Paspatis'in; 1870 tarihli adetlere değinilen sözlük ve gramer tarzındaki eserinde bahsi geçen çingene yerleşim yeri olarak Blahernai civarında "Çınar Çeşme" ismi ile anılmaktadır. Yine Paspatis'in 19. yüzyılın ikinci yarısında sur içindeki çingenelerin nüfusu hakkında verdiği "140 hane" rakamı bölgedeki yoğunluk hakkında az çok bilgi vermektedir⁵⁸.

Günümüze ulaşamayan Sulukule Kapısı; Avarlar'ın şehre 625 yılında bu kapıdan hücum etmelerinden ötürü Avarlar Kapısı; Osmanlı kuşatmasında da saldırı yine bu kapıdan gerçekleştiği için Hücum Kapısı isimleriyle bilinmektedir⁵⁹. Mahalle ve cadde de Sulukule Kapısı'na izafeten Sulukule Mahallesi ve Sulukule Caddesi isimlerini almıştır. Sulukule Caddesi aslında Vatan Caddesi'nin güney ve kuzey doğrultusundaki sur boyu ve sur dibi bir caddedir. Aynı cadde Edirnekapi'ya doğru Kaleboyu Caddesi adıyla devam eder⁶⁰.

İstanbullular için pek makbul sayılmayan bu çingene mahallelerinin çevresindeki surlar ve bostan yerleri de gitmekten imtina edilen yerler arasındaydı. 19. yüzyılda bugünkü terminolojiyle varoş olarak adlandırabileceğimiz bu bölgedeki çingeneler olan Sulukule'nin yarı yerleşik çingenelerinden tam yerleşik bir düzene geçmek ve bu kimlikten sıyrılmak isteyenler 20. yüzyılın başlarından itibaren bugünkü Ayvansaray, Balat arasında bulunan Lonca Mevkii'lerine gitmişlerdir. Müslümanların yanı sıra Balat ve çevresinde Yahudi ve Hristiyanların varlığı buraya yerleşen çingeneler için bir nevi sınıf atlamaydı. Özellikle kullandıkları hamam Lonca Çingeneleri'ni diğerlerinden ayıran önemli bir ayrıcalıktı. Çünkü Sulukule Mahallesi'nin hemen yakınında yer alan Mihrimah Sultan Hamamı hiçbir tarihte çingenelere ait olmadığı gibi, müşteri dahi olsalar çingenelerin kullanımlarına izin verilmemiştir. Lonca'da ise, 1980 tarihinde Bedrettin Dalan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde gerçekleştirdiği yıkımlarına kadar ki yıllara değin, Balat sahilindeki "Belediye Hamamı" veya "Paşa Hamamı" isimli hamam mevcut olup, sadece Lonca Çingeneleri'nin kullanımına ait idi⁶¹. Bu da onlar, yani Lonca Çingeneleri'ni diğerlerinden ayıran önemli bir üstünlük göstergesiydi.

---

⁵⁸ İlber Ortaylı, "Sulukule", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII., (1994), 70-71, Tayyip Gökbilgin, "Çingeneler", *İslam Ansiklopedisi*, IV., (1988), 425.

⁵⁹ Ahmet Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Kostantiniyye*, İstanbul (tarihsiz), 154.

⁶⁰ İlber Ortaylı, "Sulukule", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII., (1994), 70-71.

⁶¹ Şinasi Akbatu; Balat Hamam Notları, Nedret İşli Arşivi. (bu makalenin araştırmasında bizlere bu dokümanla yardımcı olan Necdet İşli'ye teşekkür ederiz); Ayvansaray, Molla Aşki Mahallesi'nin Paşa Hamamı Sokağı'nda bir hamam bulunmakta olup, sıklıkla

Çingenerin bir diğer özelliği kendilerine has çingene dilini bilmeleri idi. Osman Cemal Kaygılı, *Çingener* adlı eserinde, "Romanyol" denen bu dili yerleşik çingenerin pek bilmediğini yazarken; Paspatis de yerleşik çingenerin bu arada Sulukule'nin artık Romanyol dilini unuttuğunu kaydetmektedir⁶².

Lonca bölgesine yerleşen çingenerin hayatındaki değişim, Sulukule'nin avamiyet ve salaşlığından kurtulmanın yanı sıra yaşantılarına din olgusunun girmeye başlamasıdır. Sınırlı da olsa Lonca Çingeneri'nin bir kısmı dinî tercihler yaparak bu doğrultuda yaşamayı tercih etmişler, tam yerleşik hayata geçişi sağlamışlardır. İstanbul'da Hristiyan çingener bu noktada oluşmaya başlamıştır. Şabat'ta ve bazı dini günlerde görev alarak Yahudiler yanında çalışan kimi çingener zamanla dini ve kültürel bir değişim yaşamışlardır. Hatta İsrail'in kurulmasından sonra Balat Yahudileri ile beraber bölgede ikâmet eden çingenerden bir kısımda İsrail'e birer Yahudi olarak göç etmişlerdir⁶³. Tarih içinde bu tür kültürel etkileşimlere, değişimlere Eremya Çelebi Kömürçiyân'ın notlarında da rastlamaktayız. Yazarın Sulukule'nin Bayrampaşa Deresi çevresi devamı olan, Topkapı Mevkii'nde kaim 18. yüzyıl çingeneri için "Ermeni Çingeneri" ifadesini kullanmasını, diğerlerini ise yani bugünkü Sulukule ve civarı çingeneri "Rum Çingeneri" şeklinde tanımlamasını da bu doğrultuda okuyabiliriz⁶⁴. Yahut öyle görme istidadında olmayı dönemin bir anlayışı olarak yorumlayabiliriz. Bu yüzyılın ortalarına kadar İstanbul'un Rum-Ortodoks inançtaki çingeneri mevcudiyetlerini korumuş, bu dönemden itibaren zamanla farklı cemaatler içerisinde erimişlerse de Sulukule her zaman tıpkı Ayvansaray'ın Lonca Mahallesi gibi Müslüman olduğunu söyleyen çingenerin yaşadığı bir mahalle olagelmıştır.

Çelebi Kömürçiyân; esasında Sulukule civarı çingeneri derken; Lonca Çingenerini tanımlamaktadır. Çünkü, Topkapı Çingeneri esasında bugünkü

çingener tarafından kullanıldığını Osman Ergin'in Türk Folklor Araştırmaları Dergisi'nde "Çingene Çeyizi Gösterisi" adlı makalesinden ayrı Girizan Tunara'nın aynı dergisinin başka bir sayısında "Balat'ta Paşa Hamamı'nda Çingene Düğünü" adlı makale-hatırasında bahsedilmektedir (Osman Ergin, "Çingene Çeyizi Gösterisi" *Türk Folklor Araştırmaları*, V., 118., (Mayıs 1959), 1903-1905; Girizan Tunara, "Balat'ta Paşa Hamamı'nda Çingene Düğünü", VI., *Türk Folklor Araştırmaları*, 143., (Haziran 1961), 2441-2443.

⁶² İlber Ortaylı, "Sulukule", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII., (1994), 70-71; Alexandre G. Paspatis, *Etude sur les Tchinghianes ou Bohemiens de l'empire Ottoman*, İstanbul 1870, 50-51.

⁶³ İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2005 yılı Sözlü Tarih Çalışmaları.

⁶⁴ Eremya Çelebi Kömürçiyân, *18. Asırda İstanbul Tarihi*, İstanbul 1952, 15, 23, 190. (Ermeni Çingenerin Davutpaşa'da bir de mazarlıkları bulunmaktaydı)

Vatan Caddesi'nin uzandığı vadi ve eteklerinde yani bugünkü anlamda da Topkapı Mevkii'sine doğru uzanan yer alan çingeneler Sulukule Çingenelerin asıl ikâmetgah alanı idi. Bugün bile Topkapı Sımları içerisindeki Topkapı Surları'nın paralelinde yer alan bir sokak ismi "Sulukule Sokak" olarak geçmektedir. İstanbul ile ilgili bu tür topografik tanımlama hatalarını bazı kaynak eserlerde görmek mümkün.

Sulukule'de çingenelerin geçim kaynaklarına bakıldığında en çok icra edilen mesleğin çalgıcılık ve çengilik olduğu görülür. Sulukule'nin bu halkı, geçen asırlarda da çalgıcı ve çengi olarak oyun kollarında yer almadan (bu gibi oyun kollarını Ayvansaray sakinleri oluştururdu), aynı bugünkü gibi, talep üzerine kiralanırlardı. Çengi faaliyeti 1857'de çıkarılan "Köçekliğin ilgasına dair kanun" kapsamına alınmasa da batı tarzı eğlencenin moda haline geldiği, varyete kızlarının revaç bulduğu yeni dönemde çengi kolları varlıklarını koruyamayıp dağılmıştır. Yine de çengicilik; dansözlük olarak günümüze kadar 'Çengane, Çingane' deyimleriyle Sulukule'de varlığını sürdürmüştür. Şunu da belirtmek gerekir ki İstanbul'da aranan, becerikli sayılan ve müsrifçe yaşayan çingeneler, Ayvansaray Lonca Mahallesi'ndendi. Sulukule sakinleriyse geçen asırda onlara göre daha fakir bir hayat sürmekteydi⁶⁵.

Topkapı ile Edirnekapı arasında Topkapı'ya yakın olan sur dibinde hayatlarını devam ettiren çingeneler 1918 yangınının vahameti sonrası buraları terk etmeyi bile düşünmemişlerdi. Şunu unutmamalıyız ki asıl Sulukule yerleşimi bugünkü Vatan Caddesi'nin olduğu alandaydı. Her daim yoğun bir çingene yerleşimine sahne olmuş Neslişah Camii'nin çevresi gibi Mihrimah Sultan Külliyesi'nin çevresi bugünkü yoğun çingene yerleşim alanları değildi. 1918 yangını sonrası cami çevresine doğru yayılmışlardır. 1918 yılı öncesine şöyle bir baktığımızda Karagümrük Sımları'nın bugünkü Vatan Caddesi tarafı tamamen çingene yerleşimi olup, önemli bir çingene mahallesi idi. Cumhuriyete kadar ki dönemde bu mahallenin bir de çingene muhtarı ve muhtarlığı bile mevcut bulunmaktaydı. Mihrimah Sultan Camii Külliyesi ile Vefa Sarnıcı çevresi ise paşa konaklarının bulunduğu İstanbul aristokrasisinin yerleşim alanları idi. Ancak 1918 yangını bu özelliklerin ortadan kalkmasında büyük oranda etkili olmuş, yangın sonrasında bölgeye yerleşmeye başlayan çingeneler zamanla bir çingene mahallesi teşekkülüne neden olmuşlardır. Böylece çingeneler önemli bir yol güzergâhı üzerine çıkmış olsalar dahi 20. yüzyıl başında burada yoğun bir çingene mevcudiyetinden bahsedilemez. Bu noktada İstanbul sur içini kara yolu ile diğer

---

⁶⁵ İlber Ortaylı, "Sulukule", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII., (1994), 70-71.

bölgelere bağlayan önemli bir kavşak noktasının kontrolsüz bırakılmadığı düşünülebilir. Çingenerin bir kısmı da Edirnekapısı'na doğru sur dışındaki barakalarda barınmaktaydı. Buradaki yarı yerleşik çingener; eski sur hendeklerinin dolgu alanlarında oluşturdukları bostanlarda sebze yetiştirmekteydi. Buna rağmen bu barakalarda yaşayan çingenerin burada bir mahalle birimi oluşturdukları söylenemez⁶⁶.

Hüseyin Rahmi Gürpınar da *Hayattan Sayfalar* isimli eserinin ilk bölümünde vakanın büyük harpten (1914-1918) önce geçtiğini belirterek beşinci bölümde çingenerin oturduğu yerden, 1918 yılı öncesi yerleşim noktalarından şu şekilde bahsetmektedir: “*Edirne kapısı'ndan çıkınız. Köşe başındaki kahvenin önünden sağa sapınız. Biraz yürüdükten sonra sur (kale) dibinde, duvar içinde bir katlı, boyasız, ahşap bir bina görürsünüz. Çoklukla burada kıpti (çingene) aileleri oturur. Bunun ağaçsız yeşilliksiz bir viraneye benzeyen bahçesinin kapısı açıktı ...*”⁶⁷

Peki çingenerin Edirnekapısı civarında ikâmet etmelerindeki ısrarcılıktaki asıl nedene gelecek olunursa; Edirnekapı ve devamında Karagümrük bölgesi İstanbul sur içinin tek kara ticaret ve gümrük noktası idi. Bu sebeple bu bölge ve çevresi küçük ölçekli birer sanayi ve geniş anlamda bir ticaret alanı idi. Durmadan ticaretin getirdiği bir hareketliliğin, popülasyonun yoğun yaşandığı bir nokta idi. Mihrimah Sultan Külliyesi'nin bugün mevcut olmayan akarlarından, Karagümrük Sementi'nde sadece sokak isimleri olarak yaşayan ticarethaneler ile bir cazibe ve de tür türlü iş imkân alanı idi. Sulukule çingeneri arasında yakın tarihlere kadar süre gelmiş olan kalaycılık ve dökümcülük mesleğinin imkân alanları ise burası idi. Gümrük alanında dönemin bu dönem ihtiyacının Sulukule Çingeneri hizmet vermekte idi.

Bugün Sulukule Sementi'nde bulunan, Ahmed Galib Paşa hayratından; Kaleboyu Caddesi üzerinde yer alan ve halen mevcut çeşme; dönemin sosyo-kültürel hayatı hakkında ayrı bir önem taşımaktadır. 10 Muharrem 1306/16 Eylül 1888'de yaptırılan bu çeşme; İstanbul'un sur çevresi ve sur içi ulaşımında önemli bir yol güzergâhı üzerinde inşa edilmiştir. Çeşmenin kitabesinden öğrendiğimize göre: "Saye-i Abdülhamid Han-ı sani-de su nazırı el-Hac Ahmed Galib Paşa'nın fıkara-i ahalinin ihtiyacına mahsus olmak ve sakalara müsaade olunmamak üzere fi-sebhîlullah inşa ettirildiğini" su satıcısı sakalar ile çeşme ahalisinin birbirinden

⁶⁶ Şinasi Akbatu, *İstanbul Topografyası Üzerine Notlar*, Necdet İşli Arşivi.

⁶⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Hayattan Sayfalar*, İstanbul 1970, 26.

ayrıldığıını görmekteyiz. Suriçi'nin önemli karayolu üzerindeki bu çeşme bölgenin sosyal durumu hakkında önemli ip uçları vermektedir.

Sulukule'nin eski yerleşiklerinden olan Selahattin Galaza ise kökenlerinin Konya'dan geldiğini bir kitapta okumuştur. Galaza, çingenelerin nereden geldiklerini masalsi bir üslupla ve hayalleri de zorlayacak şekilde şöyle anlatmaktadır:

“Bundan 41 sene evvel Kocamustafapaşa'da Kuşçular kahvesi vardı. O kahvenin sahibi çok yakınımı, konuşurduk. Aynı zamanda camiye de o bakardı. Eline bir kitap geçmiş Sulukule hakkında. Kitabı bana verdi. Caminin kütüphanesininmiş. Ufak bir şey 10-15 sayfalık. Bak Selahattin, bunu okuyup geri getir dedi. Ben de madem tarihimizi anlatıyor, eski Türkçe olması lazım değil mi, dedim. Dediğine göre tercüme edilmiş. Okuyup verdim işte oradan biliyorum biraz nereden gelip nereye gittiğimizi. Kitaba göre Sulukule'ye Konya'dan göç etmişler. O zamanlar Samanoğulları ismi altındaymışız. Kitabı okuduğum zamandan 150, yani bugünden 200 sene evvel, İzmir'den Memduh adında bir çalgıcı, kız alarak Sulukule'ye yerleşiyor. Çalgıcılığı şarkı söylemeyi ondan öğrenmişiz. Çalgıcılığı ilk öğrenen kişiler Büyük Gülistan, Cin Ali, İbo isminde bir zurnacı yetişiyor semtimizden. Annesi Koko hanım İbo'nun. Kızları ise ünlü Safinaz oluyor. Neyse bu İbo ve çevresinde çalgıcılık, çengilik iyice gelişmiş. Bunlar saraya da girmişler çocukken. Padişah tahminime göre Abdülhamid olsa gerek, sarayda sünnet düğünü yapıyor. Söz ettiğim Koko nine de zamanında sarayda oynamış bir kadın. Düğüne çocuklarını da katmasını istiyorlar ondan. İbrahim, Şerafettin ve Yaşar adında üç oğlu var. İbrahim işte İbo, büyük zurnacı oluyor. Ötekiler ise çalgıcılık yapıyorlar büyüyünce. Ama bizim en büyük sanatçımız hanende büyük Safinaz'dır. Avrupalara, Arabistanlara gitmiş zamanında...”⁶⁸. Bu cümleler esasında yerleşiklikle göçebelik arasında kendini tanımlama ve bu şekilde toplumda kendine bir yer edinme ve kabul ettirme çabalarının yazıya dökülmüş şeklidir.

İstanbul'da, geleneksel meslekleri olan, süpürgecilik, baca temizleyiciliği, müzisyen, dansçılık, ayı oynatıcılığı, demirciliğin yanı sıra silah ve cephane yapımında uzmanlaşan çingenelerin varlığı da bilinmektedir. Bunu, devlet tarafından çingenelere olan güvenin bir göstergesi olarak algılamak mümkündür. Ayrıca çingenelerin her dönem cellatlık mesleğini icra ettikleri bilinmektedir. Ayı oynatıcılığı da yakın tarihlere kadar devam ettirilen bir geçim kaynağı olmuştur. Esasında yüzyılları aşan bu meslekle ilgili halen bir çalışma ortaya konulmamıştır. Osmanlı minyatürlerinde de görebileceğimiz ayı oynatıcılığının 1990'lı yılların

⁶⁸ Gökhan Akçura, *Ivır Zıvır Tarihi*, İstanbul 1991, 48, 49.

başında devlet tarafından yasaklanması ile İstanbul'da icra edilen mesleklerden biri daha ortadan kalkmıştır. Çingenerin elinden alınan ayıların Uludağ'a tabiata bırakılmaları ve mesleğin yasaklanmasının ne kadar doğru olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Yukarıda sözü edilen pek çok mesleğin yanı sıra Sulukule'de özellikle müziğin ön plana çıktığı görülür. Çingenerin ana vatanı Hindistan'dan eğlence amaçlı 12 bin kişinin İran'a gönderilmeleri onların bu konudaki yeteneklerini sergilemektedir. Her ne kadar farklı işlerde de çalışsalar, demircilik işinde usta da olsalar hepsinin ortak özelliği eğlence, oyun ve danstır. Ancak her çingene dansı profesyonellik derecesine götürmemiştir. Cumhuriyet dönemi ortalarına değin bu işte iyi olanlar Lonca Sementi'nden sonra Sulukule'de yaşayanlardı. Eğlence sektörünün müzisyenleri Lonca'dan, ilerleyen tarihler de en iyi dansözler de Sulukule'den çıkmaktaydı. Dünya çapında tanınmış; 1970'li ve 1980'li yılların meşhur dansözlerinden Sema Yıldız⁶⁹ gibi bir çok dansöz yetiştirmiş Sulukule'nin Bostan Sokağı'ndaki dernekte ilk sahneye çıkan bugünün Sibel Can'ları halen sınıf atlamaya çalışan dansöz kökenli şarkıcılardır. Bunun yanında Türkiye çapında bestekarları ile de öne çıkmaktadır. Müzisyenlerinin yoğunlukla yaşadığı bir yer olan Lonca'dan Klarnetçi İbrahim, Kemani Bülbül Salih, ve Kemani Memduh⁷⁰, Türk Roman kemancısı Kemani Cemal gibi önemli Roman Müzisyenleri çıkmıştır.

Esasında Sulukule, gece eğlencelerinin mekânıydı. Erotizmin hakim olduğu dans ögesine fiziksel fuhuş olgusu karıştırılmazdı. "Göbek atmak" ya da atar gibi yapmak Sulukule geleneğinin en önemli temasıydı. İlber Ortaylı'nın ifadesiyle; "*zira sur dibi bazı izbeler İstanbul'un gecekondu ortalamasının altında bir malzemeye yapılan derme çatma, akarsuyu olmayan barınaklar*" da gerçekleştirilen bu eğlence yerleri onların ikamet ettiği ve sanatlarını icra ettiği meskenlerdi. Niyaz-i Mısri Sokağı'nın köşesini geçip güneye doğru yürüdükçe "Sivaslı Nazmiye'nin Yeri", "Erdoğan'ın Yeri" gibi eğlence evleri sıralanırdı. Bunların sahipleri çalgıcı

---

⁶⁹ Fatih, Karagümrük doğumludur. Sultan Mahallesi çocukluğunun geçtiği ilk dans etmesini öğrendiği yerdir. Birçok ünlü dansözün yetiştiği bu mahalle müzisyen sanatçıları ile de ünlü idi. Sema yıldız, 13 yaşında mahalleye gelen menejer Sadri Bey'le tanışır ve hayatı değişir. ailenin diğer fertlerinin çaldığı sazlar eşliğinde Sema Yıldız'ın ilk oryantal dansını görür ve çok beğenir. Sema'ya gruplar halinde Karamürsel Amerikan Üslerinde ve klüplerde çalışma teklif eder. Sema yıldız kabul eder. Ve daha sonra Karamürsel, Çiğli, İncirlik, Amerikan Cluplerinde başlayan çalışmalarına Otellerde devam eder. Şimdi yıkılan Yeniköy Carlton, Tarabya, Yeşilköy Çınar, Çırağan Otelleri, Lido ve Galata Kulesinde uzun zaman çalışır. Türkiye'de 70-80 yıllarda tanınmış bir dansöz konumuna gelir.

⁷⁰ Kemani: keman üstadı.

ve çengi temin edererk ortam hazırlardı. Çınarlıbostan, Zuhuri Sokakları ve Neslişah Çıkmazı gibi sokakların halkı, genellikle bu eğlence işiyle uğraşan, muhtemelen yıkılan eski Sulukule evlerinin sakinleriydi. Fakat eski Sulukule'nin ahşap, fakir, rengârenk evleri burada görülmez⁷¹. Gündüzleri mesken, geceleri de eğlence yeri olarak kullanılan bu yerlerin 1993 yılı başında dönemin İstanbul Emniyet müdürü tarafından kapatılması Sulukule'nin fuhuşa yönelmesine sebep olmuştur. Bunun sebebi artık gece eğlencelerinin bir nevi yer altına çekilmesi ile bu mesleğin sınırlı olarak yapılmasıydı. Dolayısıyla, gecelerden geçim sağlayamayanlar para kazanmak amacıyla fuhuşa yönelmişlerdir. Yıldızı parlamaya başlayan Beyoğlu ve diğer semtlerdeki izinli pavyon ve eğlence merkezlerine ilginin kayması ile Sulukule gözden düşmüş ve zamanla çöküntü alanı haline gelmiştir. Esasında buradaki eğlence sektörünün değişim geçirmesi ve akabinde bitişi 20. yüzyılın başlarından itibaren Beyoğlu gecelerinin daha da Avrupayı şekilde canlandırılması ve komünist devrimle beraber Beyaz Rusların Beyoğlu gecelerini renklendirmeleri ile başlamıştır. Bu bölge elit ve zengin esnaf kesimin pek rağbet etmediği işçi ve taşradan gelenlerin ilk uğrak yeri olmaya başlamıştır.

Eski Sulukule sakinlerinin bir kısmı; yıkıntı ile mesken arasındaki evlerinin çevresinde yani tarihi sur duvarlarının kuytu noktalarında kaçak at ve merkep kesimi de yapardı. Son 20 yıldır belediyenin takipleriyle kesimler önlenmişse de çingeneleri bu meslekten el çektiren asıl neden markalaşan bazı atölyelerde kesim işini bir dönem birilerinin kanunen yapmaları olmuştur.

Bugün Sulukule bünyesinde Neslişah Cami çevresindeki çingenelerin son otuz yıldır Kadiri ve Nakşi Tarike sahip İslamî cemaatler tarafından ıslah edilerek kısmî de olsa topluma kazandırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu konu ile ilgili İlber Ortaylı'nın tespitleri önemlidir: “*Neslişah Camii civarında Kuruçınar, Sarmaşık, Küçükçeşme ve Çalı Sokakları'nda oturan ahali (yani bunlar, Neslişah Mahallesi'nin ikinci grubu ise) birinci gruptan tamamen farklı olup tesettürlüdür ve Fatih Senti'nde görülen yeni dini yaşam tarzını sürdürür. Bunlar eğlence sektörüne hizmet eden birinci grupta devamlı çekişme içindedirler. Yan yana sokaklarda yaşayan iki ayrı âlem açık bir şekilde göze çarpar. Birinci grubun kullandığı İstanbul'un otantik şivelerine (ağız) ikinci grupta rastlanmaz. Birinci grupta nüfus kâğıdı bile olmadığı için okula gidemeyen çocuklar ikinci grupta görülmez. İkinci grup, mahallenin -yanlış olarak- Sulukule diye adlandırılmasından şikâyetçidir.*”

---

⁷¹ İlber Ortaylı, “Sulukule”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII., (1994), 70-71.

Sonuç

Sonuç olarak Sulukule çingeneleri hakkında şunu söyleyebiliriz ki, İstanbul'un eğlence hayatında önemli bir yer tutan bu çingeneler kendilerini diğer çingenelerden ayrı bir kategoriye oturtmuşlardır. Özellikle saz çalmada, dans etmede, şarkı söylemede kısacası çengilik alanında saldıkları ün dolayısıyla bu ayrımın kendiliğinden belirdiği görülmektedir. Keza kendileri de bu farkı betimlemek amacıyla çingene isminden ziyade "Roman" olarak kendilerini tanımlamışlardır.

Önceleri sur dışında ikâmet eden bu çingeneler 1826 yılından itibaren sur içine girmeye başlamış, Topkapı ile Edirnekapı arasına yerleşenler Sulukule Çingeneleri olarak tanınmışlardır. Yaşam tarzları, giyim kuşamları, şiveleriyle toplum içinde kendilerini hemen belli eden bu insanlar viraneye benzeyen yapılarda yaşamaktaydılar. Sulukule'de, Osmanlı tebaasından normal tabakadaki insanların yapmayacağı meslekleri icra edenler bulunsa da bu meslekler çengicilik kadar yoğun değildi. Bir zamanların rağbet gören eğlence anlayışı çengiciliğe dolayısıyla Sulukule'ye gösterilen ilginin azalması 1850 yılından takiben başlayan ve 20. yüzyıl başlarından itibaren kendini iyice hissettiren batılı eğlence tarzlarının Beyoğlu gibi semtlerde revaç bulmasıyla başlamıştır. Yakın dönemde çingenelerin evlerini eğlence mekanı olarak müşterilerine açmaları da 1990'lı yılların başında son bulmuştur. Ancak dönemin Emniyet müdürü tarafından evlerinin kapatılması bu mesleğe son vermemiş, bunların yer altına çekilmesine hatta çingenelerin fuhuşa yönelmesine neden olmuştur. Günümüzde ise bu mahalle "Sulukule Dönüşüm Projesi" adı altında kaldırılmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet Merasim ve Tabirleri*, İstanbul 2002.
- Ahmed Refik, *Onuncu Asır Hicride İstanbul Hayatı (1495-1591)*, İstanbul 1988.
- Akçura, Gökhan, *İvır Zıvır Tarihi*, İstanbul 1991.
- Alexandre G. Paspati, *Etude sur les Tchinghianes ou Bohemiens de l'empire Ottoman*, İstanbul 1870.
- Alpman, Nazım, *Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler*, İstanbul 1992.
- Altınöz, İsmail Haşim, "Osmanlı Toplumunda Çingeneler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, XXIII/137, (1995), 278-285.
- Alus, Sermet Muhtar, *İstanbul Yazıları*, İstanbul 1994.
- _____, *Eski Günlerde*, İstanbul 2001.
- _____, "Eski İstanbul'da Çingeneler", *Tarih ve Toplum*, XXIII/137, (1995), 286-289.
- _____, *İstanbul Kazan, Ben Kepçe*, İstanbul 1995.
- Ataman, Sadi Yaver, *Türk İstanbul*, İstanbul 1997.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul 2000, 172-302.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.DH. (İrade Dahiliye), nr. 964/76233.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İDH., nr. 1202/94110.
- Berger , Hermann, *Çingene Mitolojisi*, Ankara 2000.
- Deleon, Jak, *Balat ve Çevresi (İstanbul'un Fethi ve Haliç Semtleri)*, İstanbul 1997.
- Duygulu, Melih, "Çingeneler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, (1992), 514-516.
- _____, "Türkiye Çingenelerinde Müzik", *Tarih ve Toplum*, XXVIII /137, (1995), 294-297.
- Ergin, Osman, "Çingene Çeyizi Gösterisi", *Türk Folklor Araştırmaları*, V/118, (1959), 1903-1905.
- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyehatnâmesi: İstanbul*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2004.
- Fraser , Angus, *Avrupa Halkları Çingeneler*, İstanbul 2005.
- Gökbilgin , Tayyip, "Çingeneler", *İslam Ansiklopedisi*, IV, (1988), 420-426.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Hayattan Sayfalar*, İstanbul 1970.
- Hiçyılmaz, Ergun, *Çengiler, Köçekler, Dönmeler, Lez'olar...*, İstanbul 1991.
- Kaygılı, Osman Cemal, *Çingeneler*, İstanbul 1972.
- Kenrick, Donald, *Çingeneler, Ganj'dan Thames'e*, İstanbul 2006.
- Kaygılı, Osman Cemal, *Köşe Bucak İstanbul*, Eylül 2003.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967.

- _____, *Tarihte İstanbul Esnafı*, İstanbul 2003,
- _____, “Çingene, Çingeneler” *İstanbul Ansiklopedisi*, VII, (1975), 3986-3999.
- Marushiakova, Elena – Popov, Vesselin, Çev. Tunaker, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingeneler*, İstanbul 2006.
- Martinez, Nicole, *Çingeneler*, İstanbul 1994.
- Oral, Onur , “Çingeneler”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, XXIII/137, (1995), 272-297.
- Orkun, Hüseyin Namık, “Çingenelere Dair”, *Resimli Tarih Mecmuası*, III/33, (1952), 1734-1735.
- Ortaylı, İlber, “Sulukule”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII., (1994), 70-71.
- Özkan, Ali Rafet, *Türkiye Çingeneleri*, Ankara 2000.
- Pakalın, Mehmet Zeki, “Nakkare” *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, (1993), 649.
- _____, “Çingene Beyi”, *Osmanlı Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, I, (1993), 374.
- Pekin, Ersu, “Müzik Bir Çingene Sanatıdı; Ama...”, *Medin And’a Armağan*, İstanbul 2007, 373-403.
- Puşkin, Aleksandr, *Çingeneler*, Ankara 1990.
- Sevengil, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İstanbul 1985.
- Sudi-i Bosnavi, *Şerh-i Divan-ı Hafız*, Topkapı Sarayı koğuşlar kısmı, yazma nüsha.
- Tietze, Andreas, *Tarihi Ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, I, (2002), 519.
- Tunara, Girizan, “Balat’ta Paşa Hamamı’nda Çingene Düğünü”, *Türk Folklor Araştırmaları*, VI/143, (1961), 244-2442.
- “Kıptiler”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXV, (2002), 424-426.

Foto. 1- 20. yüzyıl başına ait bu fotoğrafta Sulukule Bölgesi'nin Yenibahçe tarafına olan kısmı ve sur dibi yerleşimi görülmektedir. Bugünkü yerinden Vatan Caddesi geçmektedir. (Süleyman Faruk Göncüoğlu Arşivi)

Foto. 2- 1950 yılı, Hilmi Şahenk tarafından çekilmiştir. Vatan Caddesi'nin açtırılmadan önceki halini göstermektedir. 20. yüzyıl başındaki halinden bir değişiklik bulunmamaktadır. (Süleyman Faruk Göncüoğlu Arşivi)

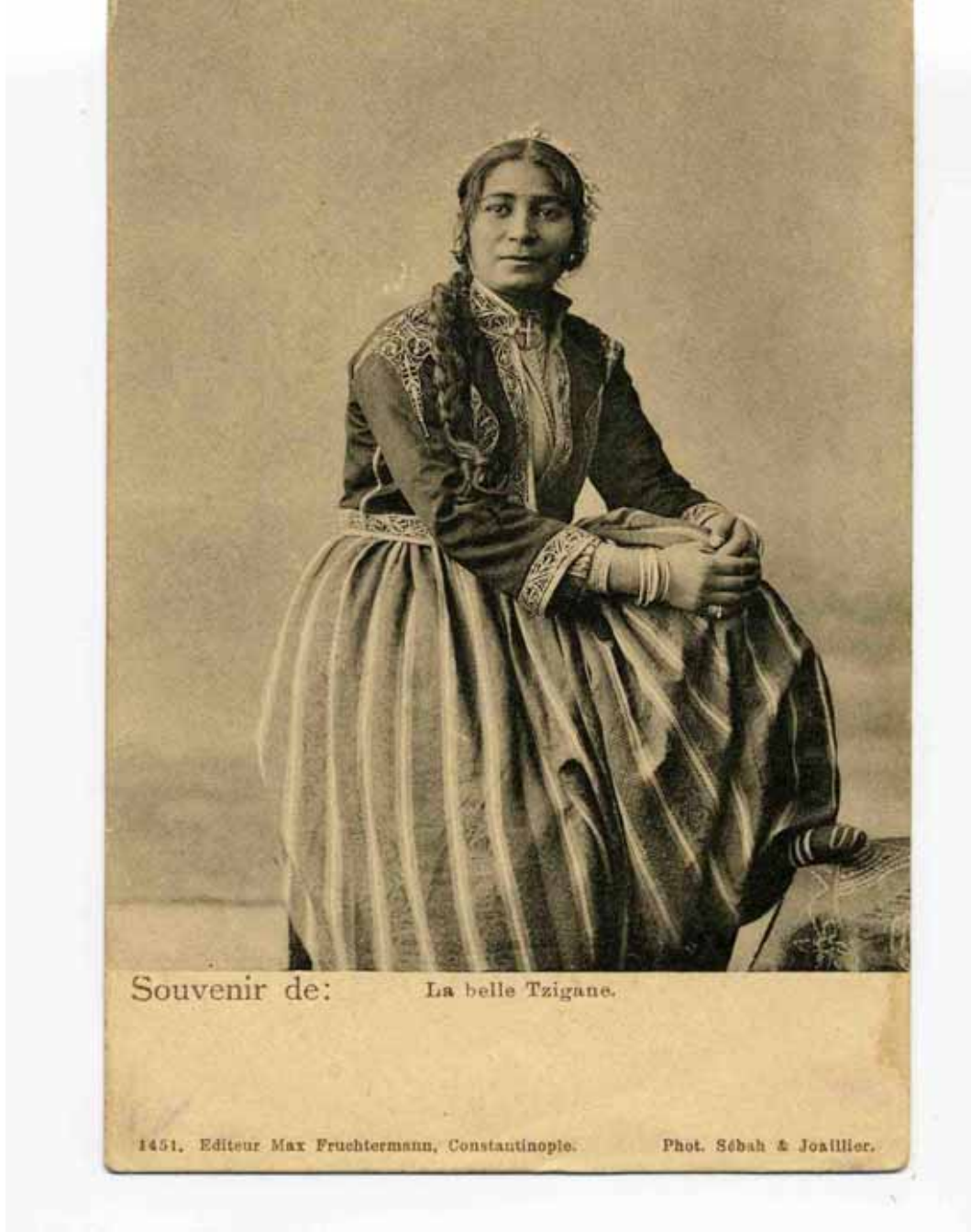

Foto.3- İstanbul Çingene Kadını, 1900 yılı

Foto. 4- Geleneksel kalaycılık mesleğini icra ederlerken kullanılan malzemeler

Foto. 5- Geleneksel kalaycılık mesleğini icra ederlerken kullanılan malzemeler

Foto.6- Surname-i Vehbi'de yer alan Çingeneler, 18. Yüzyıl.